

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1982.4.03>

1981. AASTA ARHEOLOOGILISTE VÄLITÖÖDE TULEMUSI

Koostanud J. Selirand

Käesolevaga jõuab 10. korda lugejani illustreeritud aastaülevaade arheoloogilistest välitöödest Eesti NSV-s. Nende vene või saksa keeles kirjutatud ülevaadete üks peaesmärke on olnud Nõukogude Eesti arheoloogide uute leidude operatiivne tutvustamine vennasvabariikide ja välismaa eriteadlastele, et lülitada uusi materjale kiiremini teadusliku informatsiooni ringkäiku.

Esimene selline ülevaade ilmus 1974. aasta algul ja käsitles ENSV TA Ajaloo Instituudi arheoloogide välitöid 1972. aastal (mõningatel juhtudel tagasihaaravalt kuni 1969. aastasse). Sellest peale on ülevaadet ilmunud regulaarselt igal aastal, kusjuures alates 1977. aasta välitöödest on nad näinud trükkivalgust järgmise aasta lõpul.

Kümme ülevaadet võtavad ajakirjas enda alla 390 lehekülge 141 joonisega tekstis, millele lisandub 159 pilditahvlit. Kirjutamises on osalenud 24 autorit kokku 144 korral, kusjuures avaldamisvõimalus on antud ka neile arheoloogidele, kes töötavad väljaspool ENSV TA Ajaloo Instituuti. Üldse on avaldatud 99 lühiaartiklit. Neist 95-s on leidnud käsitlemist muistised kõigist arheoloogiliselt uuritavatest perioodidest mesoliitikumist alates ja keskajaga lõpetades. Kokku on informatsiooni 123 arheoloogilise uurimisobjekti kohta, mis perioodide kaupa jagunevad järgmiselt (kui objekt pärineb mitmest eri perioodist, on ta arvestatud vastavalt iga perioodi juurde): mesoliitikumist 5, neoliitikumist 3, varasest metalliajast 12, vanemast rauaajast 21, keskmisest rauaajast 21, nooremast rauaajast 36 ja keskajast 23 objekti. Neli artiklit käsitlevad numismaatilisi leide, peale selle on kahel arheoloogiaalasel artiklil numismaatikalisa.

Tahaks loota, et niisuguste aastaülevaadete regulaarne avaldamine jätkub ka edaspidi, kusjuures leitaks võimalusi nende mahtu suurendada. Seda nõuab arheoloogiliste välitööde ulatuse kasv, mis toob kaasa suurel hulgal uut materjali. Võib-olla osutub juba lähematel aastatel vajalikuks täiendada ülevaateid ka tulemustega allveearheoloogilistest uurimustest, mis viimastel aastatel on hakanud omandama kindlaid piirjooni.

1981. aastal tehti Eestis kaevamisi 24 kohas.

ENSV TA Ajaloo Instituudi arheoloogid olid välitöödel 14 kohas. Rahvusvaheliselt laialt tuntud mesoliitikumi ja neoliitikumi asulakohal Kunda Lammasmäel (kaardil nr. 13, Rakvere rajoon, tööde juhatajad T. Moora ja K. Jaanits) toimusid kompleksed arheoloogilised, geoloogilised ja mullateaduslikud uuringud asulakoha ümbruse loodusliku arengu ja asustuse seoste selgitamiseks. Jätkati Kudruküla neoliitilise asula (koos Narva Linnamuuseumiga; 16, K. Jaanits) väga keerulise profiili tundmaõppimist ning Kõnnu neoliitilise asula (1, Kingissepa raj., L. Jaanits) kultuurikihi uurimist, kust saadi rohkesti kiviesemeid. Kõpus (3, Hiiu- ja V. Lõugas) avastati uus neoliitiline asula ja uuriti kaht kivikirstkalmet ajaarvamise vahetusest. Jätkus Kahtla tarandkalme (2, Kingissepa raj., V. Lõugas) kaevamine, alustati Laossina V kääbaskalmistu (20, Põlva raj., M. Aun) kaevamist. Varbola maalinnas (9, Rapla

Arheoloogilised ekspeditsioonid 1981. aastal. — Археологические экспедиции 1981 года. — Archäologische Expeditionen 1981.

raj., J. Selirand, E. Tõnisson) uuriti kolme kiviahjudega elamut (ühe põhjas ümar keldriauk); saadud leiud pärinevad 12.—13. sajandist, aga ka keskajast. Purtse linnuse (15, Kohtla-Järve raj., T. Tamla, A. Mäesalu) idapoolses otsavallis, mille alus oli laotud paekividest kuivmüüriina, eristus neli ehitusjärku 12.—13. sajandist. Pada asulakohal (14, Rakvere raj., T. Tamla) tehti kindlaks kaheksa paeplaatidest ahjualust (kolme ümber elamujäänused) ja mitu tuleaset, saadi I aastatuhande lõpu leiutamaterjali. Olustvere asulast (24, Viljandi raj., M. Laul, A. Lavi, V. Sokolovski) uuriti läbi 1035 m² ning koguti üle 1000 leiu, peamiselt 10.—13. sajandist; avastati ka paar hoonealust. Raatvere maahaudadega kalmistus (18, Jõgeva raj., A. Lavi) avati kuus 11.—12. sajandi hauda, kus surnud olid asetatud peaga lääne poole. Kalmistu lähedal avastati samaaegne asulakoht (suurus u. 3 ha). Silksalis (21, Võru raj., S. Laul) leiti madalatest kääbastest ja maahaudadest 11. sajandi põletusmatuseid ning rohket panustega 12.—14. sajandi laibamatuseid; kääbaste ümbruses laiema alal oli käsitsi vormitud keraamikat ja šlakki. Hilist, 12.—15. sajandi kääbaskalmistut uuriti Jõugal (17, Kohtla-Järve raj., P. Ligi). Otepää keskaegsest külakalmistust (22, Valga raj., A. Molvõgin) leiti 18 luustikku.

ENSV Riikliku Ajaloomuuseumi arheoloogiline ekspeditsioon töötas M. Mandeli juhatusel kolmes kohas Haapsalu rajoonis: Kõmsil (5) uuriti I aastatuhande esimesse poolde, 11.—12. sajandisse ja 15.—16. sajandisse kuuluvaid põllukivihunnikuid, Taeblass (8) 1. sajandi tarandkalmet, Uuglas (7) 11.—12. sajandi kivikalmet.

Tallinna Linnamuuseum jätkas kaevamisi Proosa (Saha-Loo) kalmeväljal (11, Harju raj., K. Deemant).

Keskaegsete arhitektuuri- ja muude mälestiste juures tegi väliuuri-misi Kultuurimälestiste Riiklik Projektierimise Instituut. Tallinna vanalinnas (10, J. Tamm) kaevati Niguliste kiriku juures olevat kalmistut ja uuriti kultuurikihti Toompeal Kohtu tänav 2, kus avastati seni leituist vanima kiviellamu jäänused (13.—14. sajandist). Ulatuslikke avariikaevamisi tehti Tartu vanalinna alal (19, R. Metsallik, V. Trummal). Kaevati Rakvere ordulinnuses (12, J. Tamm, T. Aus), Haapsalu piiskopilinnuses

(6, K. Lange), Viljandi frantsisklaste kloostri maa-alal (23, U. Selirand) ning tehti konserveerimis-uurimistöid 15.—16. sajandil ehitatud Käina kiriku varemetes (4, Hiiumaa raj., U. Selirand).

Alljärgnevas on antud lühiülevaade üheksa ekspeditsiooni tulemustest.

ИТОГИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ПОЛЕВЫХ РАБОТ 1981 ГОДА

Составитель Ю. Селиранд

Рекомендуем читателю десятое иллюстрированное ежегодное обозрение археологических полевых работ в Эстонской ССР. Одна из главных целей нашего обозрения на русском и немецком языках — незамедлительное ознакомление ученых других советских республик и зарубежных стран с новыми находками археологов Советской Эстонии для быстрейшего включения их в кругооборот научной информации.

Первое аналогичное обозрение, вышедшее из печати в начале 1974 г., содержало данные о полевых работах археологов Института истории АН ЭССР в 1972 г., а в некоторых случаях и данные прежних лет (до 1969 г.). С тех пор обозрения публикуются ежегодно. Начиная с 1977 г. они выходят из печати в конце последующего года, т. е. цикл их издания удалось сократить примерно на три месяца по сравнению с первоначальным.

Десять обозрений на 390 страницах журнала содержат 141 рисунок в тексте и 159 таблиц иллюстраций. В их составлении участвовали 24 автора (всего 144 раза). Публикуют свои материалы также и археологи, не работающие в Институте истории АН ЭССР. В рамках обозрения увидели свет 99 статей, посвященных археологическим памятникам всех изучаемых периодов — от мезолита до средневековья. Статьи дают информацию о 123 археологических объектах (некоторые объекты связаны с несколькими определенными периодами и они рассчитаны соответственно каждому периоду), которые разделяются по периодам следующим образом: мезолит — 5, неолит — 3, период раннего металла — 12, ранний железный век — 21, средний железный век — 21, поздний железный век — 36 и средневековье — 23 объекта. Четыре статьи посвящены нумизматическим находкам, две статьи по археологии имеют нумизматические приложения.

Надеемся, что регулярная публикация ежегодных археологических обозрений продолжится и будет найдена возможность увеличить в некоторой мере их объем. Этого требует расширение археологических полевых работ, которое повлечет за собой и приток новых материалов. Возможно, что уже в ближайшие годы появится необходимость дополнить обозрения итогами подводных археологических исследований, развивавшихся в последние годы более успешно.

В 1981 г. археологические раскопки на территории Эстонской ССР велись в 24 местах. Археологи Института истории АН ЭССР провели полевые работы в 14 местах. На широко известном мезолитическом и неолитическом поселении Кунда Ламмасяги (на карте 13, Раквереский р-н, руководители работ Т. Моора и К. Янитс) были проведены комплексные археологические, геологические и почвенные исследования для выяснения связей между развитием окружающей природы и заселением. Продолжено изучение сложного профиля неолитического поселения Кудрукюла (совместно с Нарвским городским музеем; 16, К. Янитс) и многочисленных каменных предметов из разрушенного культурного слоя неолитического поселения Кынну (1, Кингисепский

р-н, Л. Яните). В Кыпу (3, Хийумааский р-н, В. Лыугас) было открыто новое неолитическое поселение и исследованы два каменных могильника с ящиками. Продолжены раскопки каменного могильника с оградками в Кахтла (2, Кингисеппский р-н, В. Лыугас). Начаты раскопки курганного могильника Лаоссина V (20, Пылваский р-н, М. Аун). На городище Варбола (9, Рапплааский р-н, Ю. Селиранд, Э. Тыниссон) изучены остатки трех жилых домов с каменными печами (в полу одного дома — хозяйственная яма-погреб округлой формы); найдены предметы 12—13 вв., а также средневековый вещевой материал. В восточном вале городища Пуртсе (15, Кохтла-Ярвеский р-н, Т. Тамла, А. Мязсалу), основание которого выложено из известняковых плит, были различимы слои четырех строительных этапов 12—13 вв. На поселении Пада (14, Раквереский р-н, Т. Тамла) обнаружены 8 оснований печей из известняковых плит (вокруг трех оснований сохранились и остатки жилищ) и несколько очагов, а также вещевой материал конца I тыс. На поселении Олуствере (24, Вильяндский р-н, М. Лаул, А. Лави, В. Соколовский) исследована площадь 1035 м² и собрано свыше 1000 находок 10—13 в.; открыты основания нескольких построек. В грунтовом могильнике Раатвере (18, Йыгеваский р-н, А. Лави) вскрыты 6 могил 11—12 вв., в которых погребенные лежали головой на запад; вблизи могильника обнаружено синхронное с могильником поселение (площадь около 3 га). В Сиксали (21, Вырусский р-н, С. Лаул) в низких курганах и грунтовых могилах были найдены захоронения по обрядам трупосожжения 11 в. и трупоположения с богатым инвентарем 12—14 вв.; вокруг курганов обнаружены лепная керамика и шлак. Был исследован и курганный могильник 12—15 вв. в Йыуга (17, Кохтла-Ярвеский р-н, П. Лиги). На средневековом сельском могильнике в Отепя (22, Валгаский р-н, А. Молвыгин) вскрыто 18 захоронений.

Археологическая экспедиция Государственного исторического музея под руководством М. Манделя работала в Хаапсалуском районе в трех местах: в Кыпси (5) исследовала древние каменные кучи первой половины I тыс., 11—12 вв. и 15—16 вв., в Таэбла (8) — каменный могильник с оградкой 1 в., в Уугла (7) — каменный могильник 11—12 вв.

Таллинский городской музей продолжил раскопки каменного могильника в Прооза (Саха-Лоо; 11, Харьюский р-н, К. Деэмант).

Полевые исследования средневековых архитектурных и др. памятников провел Государственный институт по проектированию культурных памятников. В Таллине (10, Я. Тамм) раскопано кладбище у церкви Нигулисте и исследован культурный слой на Вышгороде (ул. Кохту, 2), где были открыты остатки древнейшего каменного жилища Таллина, датируемые 13—14 вв. Обширные аварийные раскопки проведены и в Тарту, (19, Р. Метсаллик, В. Труммал). Полевые работы осуществлены на развалинах орденского замка в Раквере (12, Я. Тамм, Т. Аус), епископского замка в Хаапсалу (6, К. Ланге) и на территории монастыря францисканцев в Вильянди (23, У. Селиранд); консервационно-исследовательские работы — на развалинах построенной в 15—16 вв. церкви Кяйна (4, Хийумааский р-н, У. Селиранд). Данная публикация содержит итоги работ 9 экспедиций.

Zusammengestellt von J. Selirand

Mit dieser Publikation wird dem Leser die 10. derartige illustrierte Jahresübersicht über die archäologischen Feldarbeiten auf dem Territorium der Estnischen SSR überreicht. Das Hauptziel dieser in russischer oder in deutscher Sprache verfaßten Berichte ist, die von den sowjetestnischen Archäologen entdeckten neuen Funde den Fachleuten in den anderen Sowjetrepubliken und im Auslande schnell zugänglich zu machen, um ihre Aufnahme in den Kreislauf der wissenschaftlichen Information zu beschleunigen.

Die erste Übersicht von dieser Art erschien am Anfang des Jahres 1974 und enthielt Berichte über die Feldforschungen der Archäologen des Instituts für Geschichtsforschung der A. d. W. der Estnischen SSR im Jahre 1972, wobei es auch Anlaß zu einigen Rückblicken auf frühere Jahre bis 1969 gab. Seitdem sind solche Jahresübersichten regelmäßig in jedem Jahr veröffentlicht worden, wobei seit der Übersicht des Jahres 1977 diese Publikationen am Ende des nächsten Jahres erscheinen konnten, d. h. der anfängliche Druckzyklus wurde etwa um drei Monate kürzer.

Zehn Übersichten umfassen in der Zeitschrift 390 Seiten mit 141 Abbildungen im Text und mit den Illustrationen auf 159 Bildtafeln. Insgesamt 144 Mal haben 24 Autoren die Berichte verfaßt, wobei Publikierungsmöglichkeiten auch den Archäologen gegeben sind, die außerhalb der A. d. W. der Estnischen SSR in anderen Institutionen tätig sind. In 95 Kurzartikeln sind die archäologischen Denkmale Estlands vom Mesolithikum bis zum Mittelalter behandelt worden. Die Aufsätze bringen die Information über 123 archäologische Fundstellen, die man nach den archäologischen Perioden nächstfolgend unterscheiden kann (einige Objekte haben die Funde aus verschiedenen Perioden dargebracht): Mesolithikum 5, Neolithikum 3, frühe Metallzeit 12, ältere Eisenzeit 21, mittlere Eisenzeit 21, jüngere Eisenzeit 36 und Mittelalter 23 Forschungsobjekte. Dazu kommen noch vier Berichte über die numismatischen Funde und zwei archäologische Artikel haben spezielle numismatische Abhandlungen über die Münzfunde als Anhang bekommen.

Wir wollen hoffen, daß derartige archäologische Jahresübersichten auch weiterhin regelmäßig, dabei aber umfangreicher erscheinen können. Gemäß der Vergrößerung der archäologischen Feldarbeiten nimmt ja das neue archäologische Fundmaterial immer mehr zu. Vielleicht muß man schon in nächster Zukunft auch Platz finden für die Berichte über die unterwasserarchäologischen Forschungen, die in den letzten Jahren mehr ausgeprägte Umrisse erworben haben.

Im Jahre 1981 wurden auf dem Territorium der Estnischen SSR archäologische Feldarbeiten an 24 Orten durchgeführt.

Von den Archäologen des Instituts für Geschichtsforschung der A. d. W. der Estnischen SSR wurden 14 Ausgrabungen durchgeführt. Auf dem international weit bekannten mesolithischen und neolithischen Siedlungsplatz Kunda Lammasmägi (auf der Karte Nr. 13, Bez. Rakvere, Leiter der Forschungen T. Moora und K. Jaanits) wurden die komplexen archäologischen, geologischen und bodenkundlichen Untersuchungen organisiert, um die Verhältnisse zwischen der natürlichen Umwelt und der Besiedlung dieses Platzes zu erklären. Auf dem neolithischen Siedlungsplatz Kudruküla (in Zusammenarbeit mit dem Narvaer Stadtmuseum; 16, K. Jaanits) wurde das Kennenlernen des sehr komplizierten Profils, auf dem neolithischen Siedlungsplatz Kõnnu (1, Bez. Kingissepa, L. Jaanits) die Bergung der reichlichen Steingegenstände aus der zer-

störten Kulturschicht fortgesetzt. In Kõpu (3, Bez. Hiiumaa, V. Lõugas) wurde eine neue neolithische Siedlung entdeckt und zwei Steinkistengräber aus der Zeit um die Zeitwende untersucht. Die Grabungen des Tarandgräberfeldes in Kahtla (2, Bez. Kingissepa, V. Lõugas) wurden fortgesetzt. Es fangen die Ausgrabungen auf dem Hügelgräberfeld Laossina V (20, Bez. Põlva, M. Aun) an. In der Wallburg Varbola (9, Bez. Rapla, J. Selirand und E. Tõnisson) untersuchte man die Überreste von 3 Wohnhäusern mit Hitzsteinöfen (im Boden eines Hauses eine runde Kellergrube), dabei wurde das Fundmaterial aus dem 12.—13. Jh. und aus dem Mittelalter geborgen. Im östlichen Wall des Burgberges Purtse (15, Bez. Kohtla-Järve, T. Tamla und A. Mäesalu) konnte man auf der aus Kalksteinplatten als Trockenmauer gelegten Unterlage 4 Bauperioden aus dem 12.—13. Jh. unterscheiden. Auf dem Siedlungsplatz Pada (14, Bez. Rakvere, T. Tamla) wurden 8 Ofenunterlagen aus Kalksteinplatten (3 von ihnen hatten in der Nähe auch die Hausüberreste) und einige Herdstellen festgestellt; unter dem Fundmaterial sind Gegenstände aus dem Ende des I. Jahrtausends. Auf dem Siedlungsplatz Olustvere (24, Bez. Viljandi, M. Laul, A. Lavi und V. Sokolovski) wurden eine Fläche von 1035 m² untersucht, einige Hausüberreste entdeckt und über 1000 Fundstücke, hauptsächlich aus dem 10.—13. Jh. geborgen. Auf dem Gruftgräberfeld Raatvere (18, Bez. Jõgeva, A. Lavi) fand man sechs Körperbestattungen aus dem 11.—12. Jh. mit dem Kopf nach Westen; in der Nähe der Grabstätte wurde ein gleichzeitiger Siedlungsplatz (Fläche ca. 3 ha) entdeckt. In Siksali (21, Bez. Võru, S. Laul) wurden in den niedrigen Hügelgräbern sowie in den unterirdischen Grabgruben die Brandbestattungen aus dem 11. Jh. und die Körperbestattungen mit reichlichen Beigaben aus dem 12.—14. Jh. gefunden; in der Umgebung der Gräber kamen handgeformte Keramik und Eisenschlackfunde zutage. Das Hügelgräberfeld aus dem 12.—15. Jh. wurde in Jõuga (17, Bez. Kohtla-Järve, P. Ligi) untersucht. Aus dem mittelalterlichen Dorffriedhof in Otepää (22, Bez. Valga, A. Molvõgin) wurden 18 Skelette zutage gebracht.

Die archäologische Expedition des Staatlichen Historischen Museums arbeitete unter der Leitung von M. Mandel im Bez. Haapsalu an 3 Orten: in Kõmsi (5) untersuchte man die Lesesteinhaufen aus der ersten Hälfte des I. Jahrtausends, aus dem 11.—12. Jh. und 15.—16. Jh., in Taebla (8) das Tarandgrab aus dem 1. Jh., in Uugla (7) die Steinsetzung aus dem 11.—12. Jh.

Das Tallinner Stadtmuseum setzte die Ausgrabungen auf dem Steingräberfeld Proosa (Saha-Loo; 11, Bez. Harju, K. Deemant) fort.

Das Staatliche Projektierungsinstitut für Kulturdenkmäler führte die Feldforschungen an mittelalterlichen Architekturdenkmälern durch. In Tallinn (10, J. Tamm) setzte man die Untersuchungen des Friedhofs an der Nikolaikirche fort und untersuchte die Kulturschicht auf dem Domberg (Kohtu Str. 2), wo man die Überreste des ältesten Steingebäudes von Tallinn aus dem 13.—14. Jh. entdeckt hat. Umfangreiche Rettungsgrabungen wurden in Tartu (19, R. Metsallik, V. Trummal) durchgeführt. Zum Schluß sind noch die Grabungen auf dem Territorium der Ordensburg zu Rakvere (12, J. Tamm, T. Aus), auf dem Territorium der Bischofsburg zu Haapsalu (6, K. Lange) und auf dem Territorium des Franziskanerklosters in Viljandi (23, U. Selirand), aber auch die Konservierungs-Forschungsarbeiten in den Ruinen der im 15.—16. Jh. erbauten Kirche zu Käina (4, Bez. Hiiumaa, U. Selirand) zu nennen.

Die vorliegende Publikation enthält Vorberichte über die Resultate von 9 Expeditionen.